

תקופת טבת ולילותיה

מים ראשונים: חרגנו הפעם ממנהגנו לדון בפרשת השבוע, ואף לא בהפטרה ופנינו אל תקופת טבת, אל לילות טבת הארוכים שבהם נופלת פרשה זו ורעותיה בסוף חומש בראשית. אִמְרַת עִם יְרוּשְׁלַמִּית קוֹבַעַת בַּפְּסֻקוֹת אֶת רֵאשֵׁי הַתִּיבוֹת שֶׁל וִיגֶשׁ, בְּקִרְיָאָה לַפְּנִימִים וְלֵאחֹרֶר: ו' יְהִיָּה ג' שֶׁבֶט – שֶׁלֵּג גְּדוֹל יְהִיָּה וְקוֹר. לֹא נִעְמִיד כִּלְל יְרוּשְׁלַמִּי זֶה לַמְּבַחֵן סְטִיִּסְטִיקוֹת מִזֵּג הָאוֹוִיר, אֲבֵל נִתְּלָהּ בּוֹ כְּדִי לְקַשֵּׁר אֶת פְּרֻשַׁת וִיגֶשׁ לַמִּזְג הָאוֹוִיר וְלֵאחֹרֶר שֶׁל הַתְּקוּפָה וְאוֹלֵי גַם לַחֵג הַחֲנוּכָה אַחֵר כּוֹתְלָנוּ.

מסכת עבודה זרה דף ח עמוד א – היום ההולך ומתקצר

תנו רבנן: לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך, אמר: אוי לי, שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים.¹ עמד וישב ח' ימים בתענית ובתפילה. כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך, אמר: מנהגו של עולם הוא, הלך ועשה שמונה ימים טובים² ... בשלמא למאן דאמר: בתשרי נברא העולם, יומי זוטי חזא, יומי אריכי אכתי לא חזא (יום קצר ראה, יום ארוך עדיין לא ראה). אלא למאן דאמר: בניסן נברא העולם, הא חזא ליה יומי זוטי ויומי אריכי (הרי כבר ראה ימים מתארכים ומתקצרים!)³

בראשית רבה יג ב פרשת בראשית – ארבעה שמות לארץ

אמר רבן שמעון בן גמליאל: ארבעה שמות נקראו לארץ כנגד ארבע תקופותיה: ארץ, תבל, אדמה, ארקא.⁴ ארץ - כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה. תבל - כנגד תקופת תמוז שהיא מְתַבְּלֶת את פירותיה. אדמה - כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולים בולים של אדמה.⁵ ארקא - כנגד תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה.⁶

¹ המקבילה בירושלמי (עבודה זרה פרק א הלכה ב) דורשת בהקשר זה של היום שהולך ומתמעט (מתקצר) את הפסוק: "ואומר אך חושך ישופני ולילה בעדני" (תהלים קלט יא). אבל מדרשים אחרים (בראשית רבה, פסיקתא והירושלמי עצמו במסכת ברכות ח ה) דורשים את הפסוק "אך חושך ישופני" על הפחד שהיה לאדם הראשון במוצאי שבת כשפסקה האורה של ששת ימי הבריאה, עד שלימד אותו הקב"ה להקיש שתי אבנים (רעפים) זו בזו והדליק אש.

² נגמרא זו לקחו רבים וטובים את הרעיון שיסודותיו של חג החנוכה הם אולי קדומים בהרבה מתקופת החשמונאים ומכאן גם חנוכה כחג של שמונה ימים ולא רק בשל נס פך השמן (מסכת שבת כא ע"ב). והרי עוד סיבה לדון בלילות טבת מיד לאחר חג החנוכה ואולי עוד סיבה מאי חנוכה ולמה שמונה ימים. למקורות לרעיון זה ודיון מפורט בנושא, ראו מאמר של יואל בן נון יום ייסוד היכל ה', מגדים יב. הגמרא גם מכירה את החגים הפגאניים הקשורים בתאריכים אלה: "קלנדא - ח' ימים אחר תקופה, סטרנורא - ח' ימים לפני תקופה" (עבודה זרה ו ע"א). אבל במסורת של הגמרא, המתחילה באדם הראשון, יש תחילה שמונה ימי תענית שלפני יום התקופה (היום הקצר ביותר) ורק אחר כך שמונה ימי חג, כאשר היום חוזר ומתארך (וזה לא בדיוק מסתדר עם חנוכה ברוב שנים). עוד יש לדקדק ולומר שלאדם הראשון (או לבעל המדרש) היו כנראה כלי מדידה מדויקים ביותר, שכן בשמונת הימים הראשונים שלאחר היום הקצר ביותר, בהם היום הולך ומתארך, הם הבדלים הם דקים ביותר ואפילו הזריחה עוד מתאחרת ורק השקיעה מתאחרת קצת יותר. ראו איך מדדו זאת בשער המזרח במקדש להלן.

³ ראו בגמרא שם שכל העניין מובא כחלק מהדיון אימתי נברא העולם, בתשרי - שיטת ר' אליעזר, או בניסן - שיטת ר' יהושע. המסורת שאדם הראשון ראה שהיום הולך ומתקצר ודאג ופחד שמא בגלל חטאיו העולם חוזר לתוהו ובוהו, מסתדרת עם שיטת ר' אליעזר שכן מראש השנה הימים הולכים ומתקצרים. ראו פירוש רש"י שם: "הא חזא ליה - יומי אריכי ביום תקופת תמוז והיה לו לידע שמנהגו של עולם הוא". אבל ר' יהושע יכול לטעון שגם אם נברא העולם באחד בניסן (ובתנאי שחל לאחר יום תקופת ניסן) אדם הראשון ראה בהתחלה ימים שהולכים ונעשים ארוכים וכשהגיעה תקופת תמוז היינו היום הארוך ביותר, הלכו ונעשו קצרים עד שהגיעו ליום השוויון, אך לא נעצרו שם והמשיכו להתקצר ומנין לו לדעת ששוב יחזרו להתארך. וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו היום הרע עולם - בין ניסן לתשרי, מחלוקת ר' יהושע ור' אליעזר בראש השנה ולא נאריך שוב כאן.

⁴ ארקא הוא ארץ בארמית, ראו ירמיהו י יא: "כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלֹהֵיָא דִּי שְׁמַיָא וְאַרְקָא לֹא עֲבָדוּ יֵאבְדוּ מֵאַרְקָא וּמִן תַּחֲוֹת שְׁמַיָא אֱלֹהֵיָא". זה מקור המילה ארקא לתשומת לב החשמלאים.

⁵ בולים = גושים של אדמה. יש אומרים שאלה נוצרים בגלל הגשם הראשון.

⁶ שהפירות מתחילים להנץ והם בוסר ירוק. זו החלוקה הקלאסית לארבע תקופת השנה, שממנה ברור שהיה לחכמים גם מעין לוח שמשי ולא רק ירחי. ראו למשל גמרא כריתות דף ו עמוד א: "תנו רבנן: קטורת היתה נעשית שש"ח מנה, שש"ה כנגד ימות החמה, שלשה מנין יתירין שמהן מכניס כהן גדול מלא חופניו ביום הכיפורים". או כדוגמא נוספת שיטת רבי בדין בתי ערי חומה, מסכת ערכין דף לא עמוד ב: "תנו רבנן: שנה תמימה - רבי אומר: מונה שלש מאות וששים וחמשה ימים כמנין ימות החמה". ויש עוד והנושא איתנו בכתובים. אלא שבלוח השמשי לא הייתה חלוקה לחודשים ולא מנו את ימות השנה לפיו. עיקר הלוח היה ירחי, עם חודשי הלבנה אשר נקבעו עפ"י קידוש החודש והלוח השמשי שמר על תקופות השנה. עיבור השנה לקח בחשבון את תקופות השנה, שהם היום הקצר ביותר - תקופת טבת, היום הארוך ביותר - תקופת תמוז ושני הימים בהם היום והלילה שווים - תקופות ניסן ותשרי. וחכמים ידעו לכוון ימים אלה כפי שעוד נראה. כנגד חלוקה מרובעת קלאסית זו, ראו חלוקה אחרת לשש עונות, במדרש בראשית רבה עצמו, פרשת נח, על הפסוק: "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחרם וקץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו" (בראשית ח כב), ראו בראשית רבה פרשה לד סימן יא: "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחרם וגו' ... רשב"ג אומר משום ר' מאיר וכן היה רבי דוסא אומר כדבריו: חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו - זרע, חצי כסליו וטבת וחצי שבט - חורף, חצי שבט ואדר וחצי ניסן -

מסכת סנהדרין דף יא עמוד ב – עיבור השנה במטרה לשמור את תקופות השנה

תנו רבנן: על שלושה דברים מעברין את השנה: על האביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה.⁷ על שנים מהן - מעברין, ועל אחד מהן - אין מעברין.⁸

תלמוד ירושלמי מסכת עירובין פרק ה הלכה א – כיווני הרוחות עפ"י זריחת השמש

אמר ר' יוסה: אם אין יודע לכוון את הרוחות,⁹ צא ולמד מן התקופה: ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופת תמוז, עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת - אילו פני מזרח. ממקום שהחמה שוקעת באחד בתקופת טבת, עד מקום שהיא שוקעת באחד בתקופת תמוז - אילו פני המערב. והשאר, צפון ודרום. הדא הוא דכתיב: "הולך אל דרום וסובב אל צפון" (קהלת א ו), הולך אל דרום - ביום, וסובב אל צפון - בלילה. "סובב סובב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח" - אילו פני המזרח והמערב.¹⁰

מסכת עירובין דף נו עמוד א – שיטת שמואל

תנו רבנן: בא לרבעה - מרבעה בריבוע עולם, נותן צפונה לצפון עולם ודרומה לדרום עולם. וסימניך: עגלה בצפון ועקרב בדרום.¹¹ רבי יוסי אומר: אם אינו יודע לרבעה בריבוע של עולם - מרבעה כמין התקופה.¹² כיצד? חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום קצר - זה הוא פני צפון, חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר - זה הוא פני דרום. תקופת ניסן ותקופת תשרי - חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב, שנאמר: "הולך אל דרום וסובב אל צפון" (קהלת א ו). הולך אל דרום - ביום, וסובב אל צפון - בלילה. סובב סבב הולך הרוח - אלו פני מזרח ופני מערב, פעמים מהלכתן ופעמים מסבבתן.

אמר שמואל: אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום, או בתחילת היום, או בתחילת הלילה, או בחצי היום או בחצי הלילה. ואין תקופת תמוז נופלת אלא או באחת ומחצה או בשבע ומחצה, בין ביום ובין בלילה. ואין תקופת תשרי נופלת אלא או בשלש שעות או בתשע שעות, בין ביום ובין בלילה. ואין תקופת טבת נופלת אלא או בארבע ומחצה או בעשר ומחצה, בין ביום ובין בלילה. ואין בין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה, ואין תקופה מושכת מחברתה אלא חצי שעה. ואמר שמואל: אין לך תקופת ניסן שנופלת

קור, חצי ניסן ואייר וחצי סיון - קציר, חצי סיון ותמוז וחצי אב - קיץ, חצי אב ואלול וחצי תשרי - חום. ר' יהודה מונה ממרחשון, ר' שמעון מתחיל מתשרי". ראו דברינו [זרע וקציר וקיץ וחורף לא ישבותו](#) בפרשת נח.

⁷ עיבור השנה נקבע בד"כ בחודש אדר, לקראת סופו, ועפ"י בחינת מצב הטבע מסביב. האביב - מצב התבואה (בעיקר השעורים) שעדיין היא רכה ורחוקה מהבשלה (ולא יהיה אפשר להקריב את העומר), פירות האילן - חנטה מאוחרת שלא תאפשר הבשלתם עד העצרת והבאת ביכורים. ראו גם בגמרא שם (בתרגום לעברית) שרבן גמליאל מכתוב ליוחנן הסופר אגרת לבני הגולה בה הוא מודיע להם על החלטת בית דינו לעבר את השנה: "מודיעים אנו לכם שהגוזלים רכים והטלאים דקים וזמן האביב לא הגיע עדיין ויפה הדבר בפני ובפני חברי והוספתי על שנה זו שלושים יום". הסיבה השלישית לעיבור השנה היא התקופה, היינו חישוב אסטרונומי שחג הפסח חייב לחול באביב היינו בתקופת ניסן (לאחר יום השוויון) וחגי תשרי בתקופת תשרי וחג סוכות בתקופת האסיף. ראו פירוש רש"י שם. וכבר זכינו להרחיב בנושא זה בדברינו [עיבור השנה](#) בפרשת פקודי.

⁸ צריך שתי סיבות מתוך השלוש על מנת לעבר את השנה. אך נראה שהכוונה לסיבות של הטבע ולא לחישוב התקופה (שהיא סיבה לעצמה). ראו עוד חישובי התקופה בהמשך הגמרא שם, בעיקר בדפים יב יג, לכל מעוניין להעמיק בנושא. וכן הוא במסכת ראש השנה כא ע"א: "שלח ליה רב הונא בר אבין לרבא: כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן - עברה לההיא שתא, ולא תחוש לה. דכתיב: שמור את חדש האביב (דברים טז א) - שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן". וכבר אנחנו מריחים פסח ... וכאמור, כבר זכינו להרחיב בנושא זה בדברינו [עיבור השנה](#) בפרשת פקודי.

⁹ לכוון את רוחות השמים, את הכיוונים: צפון, דרום, מזרח ומערב. מדובר כאן על עיבור העיר כפי שנראה באופן ברור יותר בבבלי להלן. בינתיים, די לנו ברעיון שתקופות השנה, נכון יותר מהלך השמש, הם אמצעי לכוון את כיווני רוחות השמים - המקום הנראה בו זורחת השמש.

¹⁰ ואיך יודעים לכוון את ימי התקופה, איך עוקבים אחר מהלך השמש? בעזרת שער המזרח של בית המקדש. ראו בהמשך הירושלמי שם: "דמר רבי אחא בשם שמואל בר רב יצחק: כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז. שבעה שמות נקראו לו: שער סור, שער היסוד, שער חריסית, שער איתון שער התווך שער חדש שער העליון ... שער חריסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה". מעין מצפה אסטרונומי דוגמת [Stonehenge](#) שבדרום אנגליה ומקומות אחרים בעולם.

¹¹ מעיבור השנה עברנו לדין עיבור אחר לגמרי, דין עיבור העיר לצרכי עירוב וקביעת תחומין בשבת (הצד הלשוני השווה ביניהם הוא הוספה והרחבה כמו עיבור אישה). לצורך תחום שבת, אפשר למתוח קווים דמיוניים סביב עיר או כפר על מנת להגדיל את שטחם. בקצרה, זה כמו הקפת מתחם היישוב, עיר או כפר, בריבוע חוסם המיושר עם כיווני הרוח ומשיק למתחם הפיסי (לחומת העיר למשל, או לפרוורים קיצוניים). קו לצפון, הנושק לתחום העיר הפיסי לפחות בנקודה אחת וכן לכל שאר הרוחות. מריבוע זה והלאה מודדים את תחום אלפיים האמה של שבת. גמרא זו מקבילה לירושלמי לעיל שגם הוא דן שם בעיבור העיר.

¹² אם אינו יודע לכוון את רוחות השמים לפי המזלות והכוכבים שברקיע - עגלה בצפון ועקרב בדרום כפי שאמר - עושה זאת על פי התקופה, היינו על פי מהלך השמש. (מזרח ומערב ע"י מקום זריחתה ושקיעתה ביום הארוך ביותר. צפון ודרום באמצע ביניהם). ואותנו למדו למצוא את הצפון ביום ע"י העמדת גפרור ניצב מעל למרכז השעון כאשר מחוג השעות פונה אל השמש. הצל הוא הצפון, כך למדונו בקורס ניווט ...

בצדק שאינה משברת את האילנות, ואין לך תקופת טבת שנופלת בצדק שאינה מייבשת את הזרעים, והוא דאיתליד לבנה או בלבנה או בצדק.¹³

מדרש תנחומא פרשת שופטים סימן ט – כסא הכבוד

אמר רבי חנינא: עתיד הקב"ה להראות כבודו לכל באי עולם ולהוריד כסא באמצע הרקיע וחוזר ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת תמוז וחוזר ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת טבת.¹⁴

איכה רבה (וילנא) פרשה א סימן מב – גלות בקיץ ולא בחורף

"נשקד" - שי"ן כתיב.¹⁵ שקד הקב"ה איך להביא עלי את הרעה, אמר: אם אני מְגַלָּה אותן בתקופות טבת, הרי הן לוקין בצינה ומתים. אלא הריני מגלה אותן בתקופת תמוז, שאפילו הן ישנים בדרכים וברחובות, אין אחד מהם ניזוק. דבר אחר: נשקד - שקד איך להביא עלי את הרעה, אמר: אם אני מְגַלָּה אותם בתקופת טבת, אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה.¹⁶ אלא הריני מגלה אותם בתקופת תמוז, שיש ענבים בגפן ויש תאנים בתאנה ואפילו אין העלה נבל.¹⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת משפטים סימן ז – הטבע לווה זה מזה

"אם כסף תלוה". מה בין מעשה אדם למעשה הקב"ה? אדם שחייב לחבירו אומר: תן לי מה שיש לי בידך. הוא אומר לו: אין לי עתה, מיד עושין מריבה ומבזין זה לזה. אבל הקב"ה אינו כן, שכן אתה מוצא בקיץ לווה היום מן הלילה, עד תקופת תמוז. ומתקופת תמוז ועד תקופת טבת הלילה לווה מן היום. מנין? אמר דוד: "יום ליום יביע אומר" (תהלים יט ג) - זה מלווה לזה, וזה מלווה לזה, ואין אדם שומע מה ביניהם, שנאמר: "אין אומר ואין דברים וגו' " (שם שם ד), ובני אדם מלוין זה לזה ועושין מריבה. אמר הקב"ה למשה: לך אמור להם לישראל, אע"פ שאתם מלוין זה לזה, לא תהיו נוהגין מנהג בזיון.¹⁸

¹³ שמואל האמורא, בן דורו וכן זוגו ללימוד של רב, היה בקי בחכמת האסטרונומיה ועסק הרבה בחישובי הלוח וכוונה בשל כך: "שמואל ירחינאה" (בבא מציעא פה ע"ב) ואף העיד על עצמו: "נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו" (ברכות נח ע"ב). (לעומת זאת, ראו הסתייגותו מהאסטרוטולוגים והאסטרוטולוגיה כמקצוע בדברים רבה ליברמן פרשת ניצבים על הפסוק: לא בשמים היא). החישוב שלו הוא שכל תקופה נמשכת 91 יום ועוד 7.5 שעות (רבע מ 365 יום ושש שעות שהוא אורך השנה לפי חשבוננו). מאוחר יותר הציע רב אדא תיקון לשיטה זו, המבוסס על חישוב מדויק יותר של שנת השמש ולפיו אנו נוהגים. ראו אתר דעת בערך [תקופה המציינת שמיטת שמואל נשאר שני חישובים להלכה: שאילת גשמים בחול - שישים יום אחרי תקופת תשרי](#) (ראו דברינו מאימתי ועד מתי שואלים על הגשמים) וברכת החמה, לה זכינו בשנת תש"ע (בידיעה ברורה שאינה מדויקת). היום אנחנו יודעים שיש שוני בין אורכי התקופות השונות, משום שמסלול היקף כדור הארץ סביב השמש איננו מעגלי כי אם אליפטי. גם אורך שנת השמש תוקן [בתיקון הגריגוריאני](#) בלוח הכללי ואילו לוח השנה שלנו עדיין מבוסס על חישוב אחר (מדויק יותר מהלוח היוליאני, אבל לא כמו הגריגוריאני או האסטרונומי הידוע היום). בשל כך אנחנו עושים עיבורי שנה קצת יותר מדי ופסח "נדחף" בהדרגה לכיוון הקיץ. ותודה לפרופ' צבי מזא"ה על סיועו בנושא זה. והרוצה להעמיק בנושא זה מוזמן לבקר בערך [ארבע התקופות](#) וכן בערך [הלוח העברי](#), באתר ויקיפדיה.

¹⁴ המקטע בכיפת השמים, משולש שקודקודו באמצע כיפת הרקיע ובסיסו הוא צד מזרח, המוגדר בין המקום שבו השמש זורחת ביום הקצר ביותר (תקופת טבת) ובין המקום שבו השמש זורחת ביום הארוך ביותר (תקופת תמוז) – בסיס צר ושוקי המשולש גבוהים, הוא המקום בו ייראה כבוד ה' לעתיד לבוא.

¹⁵ ראו הפסוק באיכה א יד: "נשקד על פשעי בידו ישתרגו עליו על צוארי הכשיל פחי נתנני אדני בידי לא אוכל קום". השי"ן היא אמנם שמאלית ומבוטאת כסמ"ך, אבל עדיין כתובה בשי"ן ולא בסמ"ך ולפיכך מרשה לעצמו הדרשן "להעביר" את הנקודה לצד ימין של האות ולדרוש נשקד בשי"ן ימנית. ראו איך הוא מרכך, בעקבות זאת, את חריפות הפסוק ומכה את קושינו.

¹⁶ ראו ירמיהו פרק ח פסוק יג: "אֶסֶף אֶסִּיפִם נְאֻם ה' אֵין עֲנָבִים בְּגִפְנָן וְאֵין תְּאֵנִים בְּתֵאֵנָה וְהָעֵלָה נְבֵל וְאֵתֵן לָהֶם יַעֲבְרוּם". הפטרת תשעה באב.

¹⁷ לאמר שנבואת ירמיהו לא התקיימה ועם ישראל לא גלה בתקופת טבת (המצור החל בתקופת טבת, עשרה בטבת יום ראשון הקרוב). למדנו ממדרש זה שבארץ ישראל עדיף הקיץ מהחורף. אך יש אולי מי שיחלוק, ראו ויקרא רבה טז ח: "אנטונינוס אמר לרבנו הקדוש: התפלל עלי. אמר לו: תנצל מן הצינה. אמר לו: זו אינה תפילה, הוסף כסות אחת והצינה הולכת. אמר לו: תנצל מן השרב. אמר לו: עכשיו התפללת עלי! שכתוב: ואין נסתר מחמתו (תהילים יט ז). ר' שמואל בן נחמן אמר: תשעים ותשעה בשרב ואחד בידי שמים". בארץ ישראל, עדיף קור החורף על חום הקיץ.

¹⁸ בני אדם צריכים ללמוד מהטבע, מגרמי השמים ועונות השנה, ללוות איש מרעהו! ראו הרחבת מדרש זה במדרש תהלים (בובר) מזמור יט: "יום ליום יביע אומר. אמר ר' יוחנן: בשעה שהזקנים נכנסין לעבר את השנה, הן נוטלין מן היום, ונותנין על הלילה, ונוטלין מן הלילה, ונותנין על היום. כיצד? שנים עשר חודש בשנה, וארבע תקופות בשנה, תקופת ניסן שלשה חדשים, ניסן אייר סיון, תקופת תמוז שלשה חדשים, תמוז אב אלול, תקופת תשרי שלשה חדשים, תשרי מרחשוון כסליו, תקופת טבת שלשה חדשים, טבת שבט אדר. מן תקופת טבת עד תקופת ניסן הלילה פורע ליום, מן תקופת ניסן עד תקופת תמוז, היום לוח מן הלילה. וכמה פורע זה לזה, ולוח זה מזה? אחד משלושים בשעה. ומן תקופת תמוז עד תקופת תשרי, היום פורע ללילה, ומן תקופת תשרי עד תקופת טבת, הלילה לוח מן היום, נמצא בתקופת ניסן ותשרי אינן חייבין זה לזה כלום, ונוטלין זה מזה בפיטסי, ופורעין זה לזה בפיטסי, ואין אחר שומע ביניהם, ואין מדיינין כבני אדם, שאין לוחן ופורעין אלא בעדים ובית דין, שנאמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. אבל למטה זקני ישראל ויודעין סוד העיבור נוטלין מן היום ונותנין ללילה, ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום, וכשהם יוצאין מבית הוועד, לאחר שקבעו ראשי חדשים, וראשי שנים, ועיברו את השנה, ותקנו את המועדות, מיד בכל הארץ יצא קום, שהכל אומרים אימתי ראש השנה, אימתי המועדות, ובקצה תבל מליהם, ששואלין זה לזה בכמה בחודש, בכמה בתקופות".

רש"י שמות כז כא פרשת תצוה – שמן למנורה ללילות טבת

מערב עד בקר - תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בקר, ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין, וכן לכל הלילות, ואם יותר אין בכך כלום.¹⁹

מסכת יומא דף לה עמוד ב – הלל בתקופת טבת

תנו רבנן: עני ועשיר ורשע באין לדין, לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטַרְפָּעִיק,²⁰ חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להיכנס.²¹ עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון.²² אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פרקוהו, והרחיצוהו, וסיכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת.²³

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: אם כבר גלשנו לעמוד רביעי, ראו עוד המושג עונה שהוא חצי יום, לדיני טהרת כלי עכו"ם, כגון עקל שבו נשאו ענבים, וכיצד הוא נמדד במהלך השנה ומושפע גם הוא מהתקופה. ראו מסכת עבודה זרה דף עה עמוד א: "ר' יוסי אומר: הרוצה לטהרן מיד - מגעילן ברותחין או חולטן במי זיתים; רשב"ג משום ר' יוסי אומר: מניחן תחת צינור שמימיו מקלחין או במעין שמימיו רודפין, וכמה? עונה; כדרך שאמרנו ביין נסך כך אמרו בטהרות ... כמה עונה? אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן: או יום או לילה. ר' חנא שאינה, ואמרי לה ר' חנא בר שאינה אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: חצי יום וחצי לילה. א"ר שמואל בר יצחק, ולא פליגי: הא בתקופת ניסן ותשרי, הא בתקופת תמוז וטבת".

¹⁹ פרשני רש"י מפנים לגמרא במסכת מנחות דף פט עמוד א הקובעת את המידה של חצי לוג שמן למנורת בית המקדש: "מערב עד בקר - אין לך עבודה שכשירה מערב עד בקר אלא זו בלבד, ושיערו חכמים חצי לוג מאורתא ועד צפרא". בגמרות אחרות כגון יומא טו ע"א אין מידה מסוימת, רק קביעה כללית: "תן לה מדתה, שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב ועד בקר", בלי לקבוע כמות. ממקורות אלה ניתן אולי לחשוב שהכמות משתנה בהתאם לאורך הלילה. ודווקא הגמרא במנחות הנותנת מידה קבועה טעונה הסבר: כיצד זה כמות קבועה ללילות שאורכם משתנה לאורך השנה? בא רש"י ומסביר שמידת חצי הלוג היא עבור המקרה הקיצוני של לילות טבת הארוכים ואם הותיר בשאר הלילות אין בכך כלום (יטופל בפעולת הדישון של המנורה כמו הפתילות). ראו גם פירוש רש"י למסכת שבת כב ע"ב: "כמדת חברותיה - חצי לוג שיערו בה ללילי תקופת טבת הגדולים, ואם ידלק ביום בלילות הקצרים - ידלק, אבל פחות - לא, שלא יכבה בטבת בלילה, והתורה אמרה מערב עד בקר". וראו עוד זאת פירוש חזקוני בפסוק בפרשת תצוה שם שמציע פתרון שהכמות הייתה קבועה אבל התאימו את עובי הפתילות בהתאם לעונות השנה. פתילות גסות (שמושכות יותר מהר את השמן) ללילות הקיץ ופתילות דקות ללילות החורף. שוב מצאנו שפירוש רש"י וחזקוני נמצא בירושלמי. ראו תלמוד ירושלמי מסכת יומא פרק ב הלכה ב: "מילתיה דרבי שמואל בר רב יצחק אמר שמן צריך דישון. רבי שמואל בר רב יצחק בעי: מעתה באחד בתקופת טבת מחצי לוג לכל נר, באחד בתקופת תמוז מחצי לוג לכל נר? אמר רבי יוסה: אין מן הדא לית שמע מינה כלום, דתנינן תמן: בן בבי על הפקיע שהיה מזויג את הפתילות".

²⁰ מטבע ששוויה חצי דינר.

²¹ ורבן גמליאל דיבנה, נינו של הלל הטיל הגבלה על הכניסה לבית המדרש כשהכריז ואמר: "כל תלמיד שאין תוכו כבדו - לא יכנס לבית המדרש" (מסכת ברכות דף כח עמוד א). וכשמרדו בו חכמים באותו היום: "סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס". מה היה אומר על כך סבא רבה הלל?

²² ושמע היטב את תורתם ובזכות זה נתמנה לנשיא. ראו הסיפור על בני בתירא בגמרא פסחים סו ע"א: " ... אדם אחד יש שעלה מבבל, והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם ... מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם".

²³ לחלל ולהלל. זה אותו הלל שאמר: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני" (אבות א יד). ובשמחת בית השואבה היסה את העם כשהפריזו בשמחה (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כז), אבל לא היסס לומר על עצמו באותה שמחה: "אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן" (מסכת סוכה דף נג עמוד א). ראו דברינו [שמחת בית השואבה](#) בחג הסוכות. ונשמח לשמוע תובנות לסיפור לידות זה של רבים מאיתנו, שהרי לילות טבת ארוכים הם ויש זמן רב לדרוש ולעסוק בפרשה ובתקופה בליל שבת.